

Discussie: reacties van Meurs en Ganzeboom op Glebbeek en De Vos, Mens & Maatschappij 75 (2000), pp. 277-297

Heeft de sociologie een toekomst?

Enkele bespiegelingen van een organisatiesocioloog

Pauline Meurs

Onze westerse samenleving is steeds meer een organisatiemaatschappij geworden. Letterlijk van het de wieg tot het graf maken wij deel uit van organisaties en worden we door organisaties omringd. Steeds meer bevallingen en helaas ook steeds meer sterfgevallen vinden plaats in het ziekenhuis of het verpleeghuis. Werk en vrije tijd krijgen overwegend vorm in organisatieverbanden. Deze constatering heeft uiteraard gevolgen voor de inrichting van de samenleving, voor de preferenties van burgers en – in dit geval – voor de houdbaarheid van het gezondheidszorgsysteem. Allemaal thema's die in de sociologie een belangrijke plaats innemen en door sociologen tot op de dag van vandaag op de beleidsagenda worden geplaatst.

De sociologie heeft van oudsher een belangrijke bijdrage geleverd aan de beschrijving en analyse van het functioneren van organisaties en aan de betekenis van organisaties voor maatschappelijke samenhang. Ook heeft de sociologie laten zien dat organiseren mensenwerk is en de soms perverse neveneffecten van het organiseren in beeld gebracht. Dit laatste was en is een welkome aanvulling op de naïeve beschrijvingen en verklaringsmodellen die ons vanuit de bedrijfskunde, de economie en aanverwante disciplines worden aangereikt. Wellicht moet wel geconstateerd worden dat de sociologie als wetenschap niet altijd de 'credits' krijgt voor inzichten die nu gemeengoed zijn. Een sprekend voorbeeld hiervan is het verschijnsel organisatiecultuur: voor sociologen een basisthema, voor managementgoeroes een belangrijke ontdekking in de tachtiger jaren, nu niet meer weg te denken uit de managementliteratuur maar helaas wel ontdaan van een goede sociologische onderbouwing.

Met deze kleine inleiding wil ik mijn positie duidelijk maken. De sociologie heeft toekomst. Glebbeek en De Vos schetsen een somber scenario en noemen drie vanzelfsprekendheden die in het vak zijn binnengeslopen. Die vanzelfsprekendheden acht ik niet zo vanzelfsprekend en het is de vraag of het voorgestelde tienstappenplan effectief zal zijn.

Eerst een kanttekening bij het sombere beeld op basis van de studentenaantallen en de sociologische beroepsopvatting.

Aantal studenten

De daling van de studentenaantallen zegt naar mijn oordeel niet zoveel. Belangrijker is waar afgestudeerden terechtkomen en welke bijdrage zij vanuit die positie leveren aan de wetenschap en aan het beleid. Hierover staat weinig vermeld in het artikel.

Mens & Maatschappij

Als we het dan toch over studentenaantallen hebben dient ook aandacht te worden besteed aan het grote aantal nieuwe studierichtingen waarin de sociologie een prominente plaats inneemt. Ik noem een aantal voorbeelden: bestuurskunde, bedrijfskunde, communicatiewetenschappen... De vraag is dan ook of de toekomst van de sociologie uitsluitend wordt bepaald door het aantal sociologen of het aantal wetenschappers dat gebruikmaakt van sociologische analysekaders en een sociologische probleemstelling hanteert. Mijn ervaring bij de studierichting Beleid en Management in de Gezondheidszorg is dat wij organisatiesociologen opleiden ten behoeve van een specifieke maatschappelijke sector. In feite zeer gespecialiseerde sociologen, alleen zo noemen we ze niet.

Sociologische beroepsopvatting

De auteurs spreken van een onvolledige sociologische beroepsopvatting omdat de socioloog vooral wordt gezien als een onderzoeker; een theoretisch kader waarmee beleidsaanbevelingen worden gegenereerd ontbreekt. Naar mijn oordeel hebben de auteurs zelf een onvolledig beeld van de sociologische beroepsopvatting. In de gebieden die ik kan overzien – de organisatiesociologie, de arbeidssociologie en de medische sociologie – is wel degelijk sprake van een handelingsperspectief en van kaders om ook praktische vragen te beantwoorden op basis van een gerichte analyse. Bij uitstek bij de organisatieadvisering is het theoretisch kader dat de (organisatie)sociologie kan bieden zeer relevant en heeft het waarde naast de andere disciplines.

Overigens heeft de socioloog bij (organisatie)advisering een bijzondere kwaliteit in te brengen: het vermogen om gebruik te maken van – en aan te sluiten bij – andere disciplines. De paradox is wellicht dat de sociologen toegevoegde waarde bieden door juist niet de sociologische discipline centraal te stellen maar door hun vermogen om analyses vanuit verschillende disciplines in samenhang te beschouwen. Bij organisatieadvisering zijn het vaak de sociologen die erin slagen om inzichten van bijvoorbeeld psychologen en economen samen te brengen.

Ook de medische sociologie is een fraai voorbeeld van hoe de sociologie bijdrage levert, en wel aan het denken over ziekte en gezondheid. Het verschijnsel 'ziektewinst' is bijvoorbeeld niet meer weg te denken in de medische beroepsuitoefening en geeft de medicus een extra 'bril' bij het bepalen van zijn diagnose.

De vanzelfsprekendheden

De drie vanzelfsprekendheden door de auteurs genoemd vind ik zoals gezegd niet zo vanzelfsprekend.

De vanzelfsprekendheid van de waardevrijheid

Deze vanzelfsprekendheid heeft naar mijn oordeel slechts in bepaalde kringen van wetenschapsbeoefenaars centraal gestaan. In mijn eigen sociologiestudie in Rotterdam en in Leiden

is wel degelijk sprake geweest van een normatieve oriëntatie en van een verbinding tussen theorie en handelingspraktijken. Anders dan bij een aantal kundes, is het wel van het allergrootste belang dat de normatieve oriëntaties geëxpliciteerd worden en een dynamisch karakter hebben: onderzoek en praktijkkennis kunnen leiden tot een aanscherping of nuancering van normatieve oriëntaties.

Ook de constatering dat in de sociologie verbetervragen er niet toe doen, kan ik niet delen. Bij veel specialisaties in de sociologie gaat het juist om verbetervragen! Veel problematischer in dit verband is de vraag: 'in wiens ogen is er sprake van een verbetering?' Verbetering voor de werkgevers is niet altijd een verbetering voor de werknemers, een verbetering voor de kwaliteit van de beroepsuitoefening is niet altijd een verbetering voor de klant. Vandaar mijn pleidooi voor de explicitering van normatieve oriëntaties.

De vanzelfsprekendheid van het natuurwetenschappelijke kennisproductieproces

Ook hier moet ik constateren dat, in tegenstelling tot wat Glebbeek en De Vos beweren, de gewenste uitwisseling tussen theorie en praktijk wel plaatsvindt. Interessant is wel dat de methodologische onderbouwing van deze manier van kennisverwerving vaak te wensen overlaat met als gevolg dat het niet altijd makkelijk is dergelijk onderzoek gefinancierd te krijgen via de traditionele NWO-kaders. Hier ligt wel een taak: investeren in methodologie van onderzoek naar praktijksituaties en praktijkverbetering.

De vanzelfsprekendheid van het idee het te kunnen stellen zonder een eigen domein

Uit voorgaande opmerkingen zal duidelijk zijn dat ik de noodzaak van een eigen domein onderschrijf. De auteurs gaan naar mijn oordeel een stap te ver in hun voorstellen. Zij stellen voor het domein van de wederkerigheidsrelaties, dus de primaire sociale orde, tot onderzoeksobject te nemen. Dit onderzoeksobject spreekt, naar mijn oordeel, niet tot de verbeelding en heeft onvoldoende onderscheidend vermogen. De vraag is of studenten zich een beroepsbeeld kunnen vormen. Ik vrees van niet.

Besluit

Mijn keuze voor de toekomst van de sociologie zou een andere zijn! De sociologie is een relevante maatschappijwetenschap als zij in staat is relevante maatschappelijke vragen te agenderen, te analyseren en van antwoorden (verbeteringen) te voorzien. Daarvoor is nodig:

- 1) een theoretisch en een methodologisch fundament, dat een systematische uitwisseling tussen praktijk en theorie mogelijk maakt en bevordert;
- 2) een vorm van specialisatie die nauw aansluit bij een mogelijk beroepsdomein.

Het voordeel van de specialisaties is dat zij studenten een duidelijk beroepsperspectief geven en ontwikkeling van handelings- en interventieperspectief naast een wetenschappelijk perspectief vergemakkelijken.

Mens & Maatschappij

Ik besluit mijn bijdrage met een opmerking uit het perspectief van een organisatiesocioloog. De toekomst van de sociologie kan wellicht dichterbij gebracht worden door een goede organisatie van de opleiding en het onderzoek, een heldere taakverdeling tussen universiteiten en een concentratie van kennis en ervaring rond specialisaties.